

Keelejuulgusest

Airi Kapanen

Siseministeriumi keeleteimetaja

Sel kevadel, 15. märtsil oli Riigikogus olulise riikliku tähtsusega küsimusena arutluse all eesti keele olukord.¹ Riigikogulane Krista Aru osutas, et keel vajabki kõige enam seda, et tal oleks kasutajaid, öeldes sedagi, et kõik eesti keeles kõnelejad on eesti keele hoidjad. Esmane keeletegu on kõigepealt oma emakeele äraõppimine ja meelespidamine ning selle õpetamine neilegi, kellel see keel hakkab meelest minema. „Kui mõtleme keelele kui võimalusele, kui vahendile, kui struktuurile, mis loob meie elu iga päev, siis saame väga hästi aru, et eesti keel riigikeelena on meie riigi tugisammas. On see tugisammas, mis hoiab toimimas asutused, mis hoiab toimimas meie parlamendi, mis hoiab koos meie koolivõrgu ja mis viib kogu seda elu siin kindlasti edasi.“²

Head haldus- ja õiguskeelt oleme tähtsaks pidanud juba mitukümmend aastat. Hea ametitekst vastab kirjakeele normile ning on sihtrühmale arusaadav juba esimesel lugemisel nii, et osatakse loodud teksti järgi tegutseda. Ellu on kutsutud ka selge sõnumi võistlus. Selge sõnumi auhinnaga tunnustatakse neid organisatsioone ja isikuid, kes edastavad avalikkusele oma sõnumit selgelt ja kasutaja vajadustest lähtudes. Eesti Keele Instituut on koostanud ja teinud kättesaadavaks mitmekülgselt elektroonilist keelevara, mille hulgast on kõigil võimalik leida just endale vajalik allikas. Keelenõu on võimalik saada ka telefoni ja e-posti teel.

Ometi küsitakse „Miks keegi ei oska kirjutada?“³; viidatakse vajadusele olla asjaajamiskeeles lihtne, kasutada head sõna ja siirast tooni⁴ ning pidada silmas põhimõtet „Mõtle kui filosoof, räägi (ja pane kirja) kui talupoeg“⁵. Õiguskeele numbrites alates 1999. aastast praeguseni korduvad sageli sellised keeleteemad nagu „lihtsaid mõtteid püütakse sõnastada väga keeruliselt“, „nominaalstiili peaks olema vähem“⁶, „Eesti õigusaktide keel on põhjendamatult keerukas ning seda saab ja on vaja lihtsustada“⁷.

Tuleb hakata julgema

Ehk on kõigil ametitekstide kirjutajatel vaja keelejuulgust – julgust võtta intellektuaalseid riske ja tallata sisse uusi radu? Mitte keskenduda vajamineva äratagemisele, vaid mõelda sealjuures, et õige ja harjumuspärane ei ole alati hea.⁸ Olla keelekunstnik, novaator, nügija – kuidas

¹ [Arutelu „Eesti keel kui riiklik taristu“](#). 15. märtsi 2018. aasta stenogramm.

² Sealsamas.

³ **M. Raadik**. [Miks keegi ei oska kirjutada](#). – Postimees 14.03.2016.

⁴ **H. Kranich**. [Lihtsus, hea sõna ja siiras toon asjaajamiskeeles](#). – Õiguskeel 2017, nr 1.

⁵ **A. Künstler**. [Mõeldagu filosoofina, räägitagu talupojana](#). – Sirp 08.09.2017.

⁶ **H. Nurger, K. Alasi**. Eesti seaduse keel 1997. – Õiguskeel 1999, nr 2, lk 13–27.

⁷ **I. Kukk**. Õiguse ja halduse keel – seisund ja väljavaated. – Õiguskeel 2002, nr 5, lk 5–12.

⁸ „Mõelgem siiski, kas ja millal“ on manitsenud eesti keele üle mõtlema ka pikka aega õiguskeelega tegelenud Krista Kerge, sedastades, et õige ja harjumuspärane ei ole alati hea. Kuid ta tuletab ka meelde, et ükski tarind, mis keeles olemas on, ei ole ebavajalik. **K. Kerge**. [Kas ja kus kasutada isikulist poolt-konstruksiooni?](#) – Oma Keel 2009, nr 1, lk 52–55.

soovite –, ent mitte leppida harjumuspärasega (näiteks kantseliidi ja tarbetute võõrsõnadega), õppida märkama ning siis sõandada end usaldada ja teha nii, nagu aastakümneid on soovitatud.

Näiteks julgeda kirja algusest välja jätta sõnad *käesolevaga teatame teile, olete kohustatud viivitamata teatama*, jätta kasutamata kantseliitlik ujupraht, nagu *osas, antud, vastav, -alane, -poolne, täna* (sõna *praegu* tähenduses), *läbi viima*⁹, *paika panema, jätkuvalt, omav*¹⁰, rääkimata *silotornidest*¹¹, *pilootprojektidest*¹², *võtmekompetentsidest*.

Suhtuda kirja saajasse austusega ja öelda peenutseva keerutamiseta otse, kes, kus ja mida peab tegema. Julgeda öelda ametitekstis ja ankeedis sõna *palun*. Teadupärast esindab ametiasutus võimu ja tema palved on enamasti tõlgendatavad kui korraldused, mille täitmist kirja saajalt eeldatakse. Sellegipoolest on tsiviliseeritud ja demokraatlikus ühiskonnas omaks võetud tava, et korraldusedki esitatakse viisakas vormis palvena.¹³

Faktid, tunded ja selge infoedastus

Võib näida, et kui faktid on teada, on selge teksti loomisel pool tööd, ehk enamgi kui pool, juba tehtud – vaja need faktid veel tekstiks siduda. On täiesti asjakohane soovitada, et „asju tuleb nimetada, nagu nad on. Täpsed sõnad puhastavad mõtlemist.”¹⁴

Selgub, et selge sõnumi loomise eeldus – peale selle, et sõnad on täpsed – on empaatiavõime: oskus kujutleda end lugeja asemele ja kogeda sõnumit tema silmade läbi. Arusaam sellise teguviisi vajadusest on esimene samm õiges suunas, ent toimiva sõnumini on veel tükk maad tööd. Tähtis on mõista olukorda, kultuurikonteksti, sõnumi saaja varasemaid teadmisi, emotsionaalset seisundit, motivatsiooni ning sõnumit katsetada, katsetada ja veel kord katsetada.¹⁵

Näiteks otsustati Maksu- ja Tolliametis (MTA) vaadata tekstid läbi muu hulgas ka maksumaksja seisukohalt. Suurepäraselt väljendab maksumaksja emotsiooni MTA-le saadetud kiri: „Maksuametil oleks ehk viimane aeg unustada see kantseliitsõnastuse kasutamine ja lihtsas inimkeeles öelda, milles probleem. Mitte paragrahve loopida.”¹⁶ [...] Ehk teisisõnu: „Räägi asjast”, „Kõnele tõtt”, „Ära ütle liiga vähe ega palju” ja „Püüa selguse poole”.¹⁷

Kui teksti lugejale tundub suhtlus keeruline, ei hakka ta juurdlema, kas viga on tekstis või selle paigutuses – ta reageerib kogemusele terviklikult.¹⁸ Nii ongi *teksti koostamise* asemel hakatud kõnelema *selgest infoedastusest*. Infoedastus on selge juhul, kui seda vastu võtavad inimesed

⁹ M. Raadik. [Läbiviijad](#). – Postimees 04.03.2017.

¹⁰ E. Pullerits. [Kuidas hoiduda kantseliidist](#). Tartu: Keelehooldikeskus, 2010.

¹¹ H. Mäekivi. [Keelepõllule on hakatud püstitama silotorne](#).

¹² M. Raadik. [Piloteeriija viimane miil](#). – Postimees 24.11.2018.

¹³ R. Kasik. Sissejuhatus tekstiõpetusse. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2007.

¹⁴ M. Lepajõe. [Takistused täpsete sõnade leidmise teel](#). – Postimees 15.03.2017.

¹⁵ T. Kärp. Mõtteavaldus selge sõnumi kodulehel. <https://selgesonum.ee/tsitaat/tanel-karp/>.

¹⁶ T. Raaper. [Selge suhtlus Maksu- ja Tolliametis](#). – Õiguskeel 2017, nr 4.

¹⁷ Need neli lauset on tuntud kui Gricce'i suhtlusmaksimid. Vt nt kogumikku „[Keelekiirabi ajakirjanikule](#)“.

¹⁸ J. Fisk. [Selge disain](#). – Selge kommunikatsioon. Artiklite kogumik. Koost. ja toim. K. Hallik, K. Kasemets. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2015, lk 11–16.

leiavad info, mida nad vajavad, mõistavad seda ja on võimelised selle põhjal tegutsema, kulutades selleks üksnes nii palju aega ja energiat, kui see nende meelest väärt on.

Julgus ette kujutada ning küsida „Mida teeb siin X?” või „Kust see siia sai?”

Ettekujutamist võib peale tõlkimise¹⁹ kasutada ka mis tahes teksti koostamisel ja toimetamisel, soovitab Andres Valdre. Ettekujutamine ei ole sama mis fantaasia, vaba mõttelend. See on pigem teabe visualiseerimine varem omandatud mälu piltide abil. Ettekujutamise kõikehõlmav põhimõte oleks skeptiline küsimus „Kas see, mida ma kirjutan, on ikka võimalik?” – näiteks „Mida teeb siin X?” või „Kust see siia sai?”²⁰

Proovige näiteks ette kujutada, mismoodi võiks välja näha *kõrge prioriteediga tort, kuritegevuse langemine, kõrge võime* (meeldetuletuseks, et *kõrge* tähendab 'alt üles, püstsuunas pikk').

Ilus tort on sünnipäevalaul kõrge prioriteediga. → Ilus tort on sünnipäevalaul väga tähtis.

Kuritegevus on aastatega langenud → Kuritegevus on aastatega vähenenud.

Tal on kõrge võime mängida viiulit. → Ta on võimekas viiulimängija.

On vaja silmaringi, et oskaks üldse kahelda (et on võimalik ka teisiti) ja küsida, kui üks asi on teise sees, siis kas see mahub sinna, nt *kosmeetikavahendid, mis sisaldavad kookospähkleid*. Kas kaasaskantavaks väidetud eset saab ikka kaasas kanda? Näiteks *kaasaskantav konditsioneer* – kas kliimaseadet saab kaasas kanda, kui see võib olla torude ja juhtmetega sein küljes kinni? Ilmselt on mõeldud *teisaldatavat konditsioneeri*. Kas füüsikalised omadused on reaalsed (*laev heidab jahvatatud ja desinfitseeritud reovett* – kas vett saab jahvatada?)? Kas selline ühik on olemas? Näiteks *kuuptonn* – kuidas saab tonn massiühikuna olla kuubis? Mis on *peakapp* (tegelikult *kapuuts*) või soopump? Kas sood saab pumbata? Ilmselt on mõeldud *kogumiskaevu pumpa*. Kas eseme või aine päritolu on reaalne (nt *merevaigulõhnaõli* või *ambra*)? Kas esemega saab väidetud tegevust teha? Näiteks *tunnimõõtja* – tund on ära mõõdetud, selle pikkus on 60 minutit, selle asemel sobiks *tunniarvesti*. *Kastmistasside* asemel sobiks ehk rääkida *dušialustest* (kuidas saab tassiga kasta?). Näokaitse kohta on öeldud, et see *sobib muruniitmiseks ja muuks otstarbeks*, kuid kaitsevahendeid kasutatakse millegi eest kaitsmiseks, mitte tegevuseks endaks. Kas *tema* või *see* (*kui Teie elektrilised näitajad on teistsugused, võtke kohe ühendust seadme edasimüüjaga*)? Kas on võimalik, et *kaubad ja kapital kolivad* (pigem *liiguvad*), kas luukude *sureb* (pigem *kärbub*), kas teras saab olla *mõõdukas*, kas *laev liigub piirkonnas ebastabiilse poliitilise olukorraga* (laev liigub mootori või purjedega)?²¹

Kas on olemas *piiramatu elamise õigus* või dokumendina pigem *alaline elamisluba*? (Piiramatu elamise õigus on inimesel ehk niigi.)

¹⁹ Ettekujutamisest kui tõlkevigade vältimise ühest võttest on rohkete näidetega artikli kirjutanud Andres Valdre. **A. Valdre. Kujuta ette! Ettekujutamine kui absurdsete tõlkevigade vältimise strateegia.** – Kas eurotekstides on kohta ilusale ja selgele keelele? Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2009.

²⁰ Sealsamas.

²¹ Sealsamas.

Julgus jätta tarbetu tekstist välja

Välja võib jätta kõik selle, mida lugeja juba teab, mida ta ei peagi teadma ja mida ta oskab ise tekstist välja lugeda. Eriti on seda põhimõtet vaja silmas pidada lõigu või loo alguses, kus sageli kasutatakse mõttetult sissejuhatavaid väljendeid, mis ei ütle muud, kui et asjast hakatakse rääkima.

Samuti ei ole võimalik kahelda, et öeldu kinnitab.. → Kahtlemata kinnitab öeldu ..

Võttes arvesse asjaolu, et probleem on mitmetahuline .. → Kuna probleem on mitmetahuline

Oma järgmise seisukohana tahaksin esitada väite .. → Väidan, et .. [...]

Väljajätmisväärsed on ka paarisõnalistes väljendites. Näiteks väljendist *vastastikune konsensus* võib jätta ära sõna *vastastikune*, sest konsensus saabki olla üksnes vastastikune. Panna tähele, et *toime tulla ja hakkama saada, proaktiivne ja ennetav* on sisult sama tähendusega ja valida lausesse neist emb-kumb. Märkata, et luusimine ongi sihitu, miljonär rikas ja pilvelõhkuja kõrge²², rauk eakas, tsitaat sõnasõnaline, pettumus negatiivne, eriettevalmistus spetsiaalne, suhtlus sotsiaalne, galaõhtusöök pidulik jts. Et sõna *kokku* pole alati vaja ja võib kirjutada *perearstid teevad aastas 66 visiiti vähem* (mitte *kokku 66 visiiti vähem*). Et *suvine periood on suvi, tootmisprotsess on tootmine, talvistes tingimustes on talvel*.

Et *registrisse kantud andmed* on *registriandmed*. Et *puhastamiseks mõeldud vahend, puhastamises kasutamiseks mõeldud vahend, puhastamisega kasutamiseks mõeldud vahend, vahend puhastamise jaoks ja vahend puhastamise alal kasutamiseks*²³ on lihtsalt *puhastusvahend*. Kõik eelmised, miks mitte, võib jätta kunstiteksti, kus vaba mõttelend, rütm ja riim on enam hinnas.

Julgus lisada puuduv

Erialainimeste endi keskel pole vaja palju seletada, sest *kõik saavad ju aru* ja saab *asjaga edasi minna*. Väljajätt aitab sõnastust tihendada ja lugemist kiirendada. Kui suulisesse argivestlusesse sellised „kokkuhoidlikud“ laused teinekord ehk sobivadki, siis kirjalikku ametiteksti mitte, rääkimata seadustekstist.

lumest põhjustatud kohaliku tee sõidetavuse taastamise [lumi põhjustas kohaliku tee?] → *pärast rohkelt sadanud lund taastada kohaliku tee sõidetavus*

toimik ja kirjavahetus koostatakse eesti keeles [kas kirjavahetust koostatakse?] → *toimik koostatakse ja kirjavahetus peetakse eesti keeles*

Julgus olla lihtne

Keeruka sõnastuse korral võib aidata võte, kus võetakse lausest täitesõnad välja ja vaadatakse, kas lausesse jääb õige mõte alles.

Mis jääb järele, kui järgmistest lausetest kõik tarbetu kustutada? „Sain sisendi, et meil puuduvad teatavad piimatooted. Käesolevaga tuleb paika panna uus tegevuskava. Kuna meil meessoost täiskasvanud inimressurs ei saa kaubandusvõrgu külastamise panustamist läbi viia, on vajalik

²² P. Põhjala. [Rikka miljonäri kõrge pilvelõhkuja](#). – Õpetajate Leht 21.11.2014.

²³ Andres Valdre näited. Vt A. Valdre. [Silmaring](#).

delegerida antud toote soetamise projekt täiendava väljakutsena teile. Palun kasutage teile vabaks kasutuseks antud rahalisi ressursse ja käivitage nimetatud toote ostmise protsess.”²⁴

Emal sai teada, et kodus on piim otsas, mees ei jõua poodi ja lastel tuleb ise piima järele minna. 49 sõna asemel on lihtsam lauses neid 15. Mõte jäi alles ja jõuab kiiremini lugejani.

Julgus eelistada oma keele sõna

Praegu levib võõrsõnu, mida eesti võõrsõnastikest enamasti ei leia²⁵, sagedasemad kolesõnad on *adresseerima, indikeerima, kommuniqueerima* ja *tolereerima*.²⁶ Kummaline võõrsõnakasutus levib ka tava-suhtlusesse, nii et inimene küsib igaks juhuks üle, kas *koer kaevab aia perimeetrit kraavi*²⁷ on õige. Võõrsõnade oskamatu kasutamine pole midagi uut, aegu tagasi on kirjutatud, et *lõssi serveeritakse sigadele soojalt*.²⁸

Väike nõuanne keelemehelt Henn Saarilt neile, kellele uued eestipärased sõnad vastu hakkavad. See on vana äraproovitud võte ja iseenesest tekkinud. Inimene hakkab uut eestikeelset sõna pilkama ja ise seda märkamata kordab sama, pilgatavat sõna mitu korda. Teine päev pilkab jälle ja kordab jälle. Niiviisi ta harjub selle sõnaga ära ja ongi kõik kombes. Nii ollakse harjunud sõnadega *taristu, vabaihendus, kestlik*.²⁹ Kunagi olid täiesti uued ka sellised sõnad nagu *hapnik, süsinik, ametnik, maaker, eeskiri ja elekter*.

Tulva ei saa tõrjuda, kui ei tõrju üksikuid, mis tulva kokku moodustavad³⁰

Juba 2002. aastal oli inglise laenude pealetung eesti kirjakeeles suurem, kui kirjakeel jõudis omaks võtta.³¹ 85% lisandunud laenudest olid pärit inglise keelest.³² Ent iga teine inglise sõna on tarbetu³³, sest eesti keeles on sellele vaste olemas. See pole enam mitte võõrapärase tulv eesti keelde, vaid võõra ainese tulv-tulv-tulv.

Võõrmõju vältimiseks on keelekasutajaid julgustatud jätma kõrvale mõttetut mitmuse³⁴, moesõnad³⁵, mõtlema, kas võõrsõna on alati vaja kasutada, ning soovitatud leida tabavamaid sõnu ja valida neid eesti keeles juba olemasolevate sõnade hulgast. Ametiteksti koostajad leiavad võõrsõnale sobiva eestikeelse vaste kiiresti ametniku soovitusõnastikust (AMSS)³⁶.

²⁴ H. Mäekivi. [See paha kantseliit](#).

²⁵ M. Raadik. [Võõrad võõrsõnad](#). Keelenõuanne soovitab 4. Koost. ja toim. M. Raadik. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2008.

²⁶ M. Raadik (viide 25).

²⁷ M. Raadik. [Mida küsitakse võõrsõnade tähenduse kohta](#). Keelenõuanne soovitab 5. Koost. ja toim. M. Raadik. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2015, lk 144–152.

²⁸ E. Kindlam. Meie igapäevane keel: tema hoolet ja seadet. Tallinn: Valgus, 1976.

²⁹ R. Küngas. [Sõnavõistlusel väljapakutud sõnade juurdumisest](#). – Keel ja Kirjandus 2013, nr 3, lk 171–191.

³⁰ H. Saari. Keelehääling. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2004, lk 859.

³¹ K. Pedaja. Uuemate laensõnade kohanemine eesti kirjakeeles. Tartu: Tartu Ülikool, 2002.

³² K. Pedaja. Uute laensõnade kohanemine eesti keele morfoloogilise süsteemiga. Tartu: Tartu Ülikool, 2006.

³³ A. Lõhmus. [Iga teine inglise keelest laenatud sõna on eesti keeles tarbetu](#). – Postimees 10.02.2002.

³⁴ H. Mäekivi. [Mõttetut mitmus](#). – Oma Keel 2009, nr 7, lk 50–64.

³⁵ H. Mäekivi. [Moesõnad](#). – Oma Keel 2004, nr 2, lk 63–67. H. Mäekivi. [Kas moodsalt või selgelt?](#) – Oma Keel 2014, nr 2, lk 38–48.

³⁶ [Ametniku soovitusõnastik](#).

Eespool loetletud võõrsõnade *adresseerima, indikeerima, kommunikeerima* ja *tolereerima* eesti vasted on *suunama, osutama, teavitama, sallima*.

Selge sõnum, otsekohene ja lahke jutt ei kahanda ametliku teksti väärtust³⁷

Kingitusi on hea saada, kuid neid on rõõm ka teha. Meil on võimalus hakata julgema kinkida selge keelega tekste. Sellise teksti saanu on tänulik, sest ta pole pidanud kulutama aega, et süveneda tekstimassist talle vajalike faktide leidmisse ja nende vahel seoste loomisse.

„Ma ei taha raisata oma aega sellele, et uurida maksuameti saadetud keerulisi pabereid ja muretseda, kas saan ikka kõigest õigesti aru. Ma tahan veeta oma puhkepäeva naisega koos kamina ees.“³⁸ Sama soovime ju kõik – et seadustekst ei kimbutaks *mine*-vormide ülekülluse, pikkade täiendijadade, liigpikkade lausete ja kantseliidiga. Et ametitekst räägiks asjast, kõneleks tõtt, püüdleks selguse poole ja ei ütleks liiga vähe ega palju.

³⁷ Õiguskantsler Ülle Madise ettekanne Riigikogule õiguskantsleri tegevusest perioodil 1. september 2017 kuni 31. august 2018. <https://www.oiguskantsler.ee/et/õiguskantsler-ülle-madise-ettekanne-riigikogule-õiguskantsleri-tegevusest-perioodil-1-september-2017>.

³⁸ **R. Reimann.** [Palun inimkeelsemalt!](#) – Postimees 07.09.2015.